

על יהדות ואסלאם

סיפורי התורה הם, כביטוי המפורסם של אריך אוארכך, "רקע קדמי" שמאחוריו רוחש "רקע אחורי" עשיר. בצילם של הסיפורים הגלויים נמצאים סיפורים שקטים שאנו נקראים לחשוף. מתחת לפני השטח של פרשת חיי שרה, למשל, נחבא סיפור אחר, שרק שלושה רמזים בלשון הכתוב מלמדים על קיומו.

הרמז הראשון נמסר לנו כאשר עבד אברהם חוזר עם האישה המיועדת ליצחק. כאשר רבקה רואה את יצחק מרחוק, יצחק "בא מבוא באר לחי ראי" לשוח בשדה (בראשית כד, סב). המיקום הזה מפתיע. עד כה מצאנו את משפחת האבות בבאר שבע, שאברהם חזר אליה מעקדת יצחק, ובחברון, מקום שם שרה מתה ונקברה. מהו המיקום השלישי הזה, באר לחי ראי, ומה משמעותו?

הרמז השני הוא סיומם היוצא-דופן של חיי אברהם. פרק אחר פרק קראנו על האהבה והנאמנות שרחשו אברהם ושרה זה לזו. יחד הם יצאו למסע ארוך ליעד לא ידוע. יחד הם עמדו מן העבר השני כשכל שאר בני האדם עבדו עבודה זרה. פעמיים הצילה שרה את חיי אברהם כשהעמידה פנים שהיא אחותו. הם קיוו ופיללו לילד, ועברו שנים רבות ומייסרות של עקרות עד שיצחק נולד. ואז הגיעו חיי שרה לסופם. היא מתה. אברהם התאבל ובכה עליה וקנה מערה לקבור אותה בה, ובבוא היום להיקבר בה בעצמו. הציפייה בשלב זה

שיג ושיח - הרב יונתן זקס

היא שאברהם יחיה את שארית ימיו לבדו עד שייטמן עם שרה אשתו במערת המכפלה.

אכן, שם נקבר אברהם; אך לא לבד בילה את שארית ימיו. במפתיע, משנשא יצחק אישה, התחתן אברהם עם אישה ושמה קטורה והוליד ממנה שישה ילדים. איננו שומעים עוד שום דבר על אישה זו, ופשר האפיזודה אינו ברור. התורה אינה נוהגת לספר פרטים שאינם נחוצים לסיפור. איננו יודעים למשל איך אברהם נראה. איננו יודעים אפילו את שמו של העבד שהוא שלח למצוא אישה ליצחק. המסורת מספרת לנו שהיה זה אליעזר, אך בתורה אין הדבר כתוב. מהי אם כן חשיבות הנישואים השניים של אברהם, ומה זיקתם לסיפור חיי?

הרמז השלישי לסיפור החבוי ניתן בתיאור מותו של אברהם:

וַיָּגֹעַ וַיָּמָת אַבְרָהָם בְּשִׁיבָה טוֹבָה, זָקֵן וְשָׂבֵעַ, וַיֵּאָסֶף אֶל עַמּוּנוֹ וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ יִצְחָק וַיִּשְׁמְעֵאל בְּנָיו אֶל מְעַרַת הַמְּכַפְלָה, אֶל שְׂדֵה עֶפְרָן בֶּן צִחֹר הַחִתִּי אֲשֶׁר עַל פְּנֵי מְמָרָא, הַשְּׂדֵה אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם מֵאֵת בְּנֵי חֵת. שָׁמָּה קָבַר אַבְרָהָם וְשָׂרָה אִשְׁתּוֹ (כה, ח-י).

לא ציפינו שישמעאל ישתתף בלוויה. הרי הוא גורש למדבר לפני שנים רבות, כשיצחק היה נער. עד כה חשבנו ששני אחים-למחצה אלה חיו בבידוד גמור זה מזה. והנה התורה מפגישה אותם בקבורת אביהם, כאילו הדבר מתבקש, ואינה מוסיפה על כך הסבר.

המוזרויות הללו לא חמקו מעיני חכמינו, וספרות המדרש רוקמת מהם סיפור שובה לב. באר לחי ראי, המקום שיצחק הגיע ממנו כשרבקה ראתה אותו, נזכר קודם לכן בסוף פרשת לך לך (טז, יד), כאשר הגר ההרה שברחה משרה פגשה מלאך שאמר לה לשוב. הגר

נתנה אז למקום את שמו, שפירושו "הבאר לאל-חי הרואה אותי". על כך מתבסס ר' אושעיה במדרש:

ר' אושעיה אומר, כיוון שראה יצחק שאביו שלח ליקח לו אשה אמר, "אפשר אתיחד עמה ויהיה אבי יושב לבדו? אלא אלך ואחזיר לו את הגר ואמציא לו קורת רוח ולא יבטל מפריה ורביה". לכך נאמר "מבוא פֶּאֶר לְחֵי רֵאִי".¹

מכאן תשובתם של חז"ל לשאלה השנייה: מי הייתה קטורה? על פי חז"ל היא הייתה הגר בכבודה ובעצמה. אותה הביא יצחק לאביו מבאר לחי רואי. אכן, אין זה נדיר שהמקרא מכנה אדם בשמות שונים. ליתרון, למשל, היו שבעה שמות. הגר נקראה קטורה, אומרים חז"ל מפני "שְׁנָאִים מעשיה כקטורת".² נישואיו השניים של אברהם מתגלים כך כרכיב חשוב בסיפור. יצחק יצא לקראת נישואיו שלו, לעזור לאביו להתחתן עם פילגשו המשולחת. הגר לא כילתה את שנותיה כנוודת במדבר. הדבר משנה גם את הידוע לנו על גירושו של ישמעאל מבית אברהם.

כזכור, אברהם לא רצה לגרש את ישמעאל. שרה היא שדרשה לעשות זאת, ודרישתה הייתה רעה בעיני אברהם. אולם אלוהים אמר לאברהם שישמע בקול שרה אשתו. ישמעאל גורש למדבר, התיישב שם, ואימו מצאה לו אישה. את כל זאת מספרת התורה. מדרש יוצא-דופן, המובא ב"פרקי דרבי אליעזר", מפתיע ומספר כי אברהם ביקר פעמיים אצל בנו המגורש.

בפעם הראשונה, מספר המדרש, ישמעאל לא היה בבית. אשתו, "אשה מבנות מואב ועיסה שמה", לא ידעה שהאורח הוא אברהם, וסירבה לתת לו לחם ומים. אברהם אמר לה, "כשיבא ישמעאל... אמרי לו שבא זקן אחד מארץ כנען לראותך ואמר שסוף הבית אינה טובה".

ישמעאל הבין את הרמז והתגרש מעיסה. במקומה הביאה לו הגר "אשה מבית אביה ושמה פטימה". שוב בא אברהם לבקר בבית ישמעאל, ושוב ישמעאל לא היה בבית, ושוב פתחה את הדלת אשת ישמעאל, הפעם אשתו החדשה, ושוב אברהם לא גילה לה מי הוא – אך לשם שינוי, פטימה כיבדה את האורח. ממשיך המדרש: "עמד אברהם והיה מתפלל לפני הקב"ה על בנו, ונתמלא ביתו של ישמעאל מכל טוב ממין הברכות. וכשבא ישמעאל הגידה לו אשתו את הדבר הזה – וידע ישמעאל שעד עכשו רחמי אביו עליו".³ האב והבן התפייסו.

חשיבותו הייחודית של מדרש מאוחר זה, מן המאה השמינית לספירה, ימי הכיבוש האסלאמי ושלטון בני ישמעאל, טמונה בשמות הניתנים בו לנשות ישמעאל. עיסה היא כנראה עאישה, הילדה שהושאה למוחמד. פטימה הוא שם בתו של נביא האסלאם. המדרש מצייר אותה כאשת חסד.

לסיפור החבוי בפרשת חיי שרה השלכות כבירות על זמננו. היהודים והמוסלמים מתייחסים על אברהם – היהודים דרך יצחק, המוסלמים דרך ישמעאל. המפגש בין שני הבנים על קבר אביהם אברהם – ועוד קודם, על פי הרמזים בכתוב ופענוחם במדרשים, מערכת הקשרים המתחדשים בין יצחק ואברהם מכאן לבין ישמעאל והגר מכאן – מלמדים כי גירוש ישמעאל לא היה סוף דבר. בין היהדות לאסלאם יכולים לשרוד כבוד הדדי וידידות. אברהם אהב את שני בניו, ובבוא יומו נטמן בידי שניהם. סיפור זה מן העבר זורע תקווה לעתיד.

1 מדרש הגדול, בראשית כד, סב. וראו גם בראשית רבה ס, יד.
2 מדרש תנחומא, חיי שרה ח; פרקי דרבי אליעזר כט.
3 פרקי דרבי אליעזר ל.